

Л. В. Поливанець

Меджибіж

МЕДЖИБІЖ – селище міського типу Летичівського району Хмельницької області. 2015 з Меджибіз. селищ. (підпорядк. с. Ставниця), Волосолец. (Волосівці), Голосків. (Голосків, Русанівці), Митковец. (Митківці), Требуховец. (Требухівці, Головчинці, Лисогірка), Шрубків. (Шрубків, Западинці) та Ярослав. (Ярославка) сільс. рад утвор. Меджибіз. об'єднану територіал. громаду. М. знаходиться в зоні Поділ. лісостепу, на кам'янистому підвищенні, в місці впадіння р. Бужок у Південний Буг, за 35 км від обл. центру, за 20 км від залізнич. ст. Деражня та за 2 км від автомобіл. шляху Київ–Львів. На Сх. від М. – гідрол. заказник місц. значення Безодня (охорон. статус від 1979, 15 га). Площа 2,38 км². За переписом насел. 2001, проживала 1731 особа (складає 88,1 % до 1989); станом на 1 січня 2018 – 1384 особи; переважно українці, мешкають також росіяни та євреї. На лівому березі Пд. Бугу виявлено багатощар. нижньопалеоліт. стоянки Меджибіж. В урочищі Круглик – пам'ятка трипіл. культури. Уперше згадується як град Межибоже під 1146 в Іпатіїв. літописі, коли великий князь київський Ізяслав Мстиславич віддав його у власність Святославу Всеволодовичу. Ін. згадки в літописах: під 1147, 1148, 1227, 1234, 1255. М. займав важливе стратег. положення на межі Київ. і Волин. земель. Від кін. 12 ст. – у складі Галиц.-Волин. князівства, у 13 ст. – Болохів. землі. У цей час на місці сучас. фортечно-палац. комплексу (на основі архіт. і давніх містобуд. пам'яток діє «Межибіж» Державний історико-культурний заповідник) існував дерев'яний замок, який зруйновано 1255. Перший кам'яний замок побудовано у 14 ст. за часів Великого князівства Литовського, коли Поділлям володіли князі Коріятовичі. Окремі споруди литов. періоду збереглися під спорудами наступ. періодів. 1395 М. передано у володіння краків. воєводи Спиткова з Мельштина. Від 1434 – у складі Польщі. М. належав до Летичів. пов. Поділ. воєводства. Водночас почала формуватися євр. громада, що вперше згадується у писем. джерелах 1511. Від 1540 – у власності польс. магнатів Сенявських, від 1731 – Чарторийських. 1593 М. надано Маґдебур. право. На зламі 16–17 ст. був євр. ринок, мешканці також займалися млинарством, шевством, кушнірством, бондарством, ковальством, лимарством, гончарством, золотарством, сідельництвом та ін. ремеслами. 1600 А. Сенявський збудував готич. парафіял. костел. 1621 у М. засн. православне братство та відкрито школу при ньому. У ході Визв. війни під проводом Б. Хмельницького Меджибіз. замок кілька разів захоплювали козац.-селян. загони. Від 1672 – у складі Кам'янец. ейялету Осман. імперії. Відтоді з перервою у замку базувався турец. гарнізон. 1673–76 місто

утримувало польсь. військо. Від 1678 – центр санджаку. 1684 місто знову захопило польсь. військо, а 1686 турец. залога його остаточно залишила. 1790–91 нач. меджибіз. гарнізону був Т. Костюшко. Після 2-го поділу Польщі 1793 – у межах Рос. імперії. Відтоді – містечко, від 1924 – смт. 1795–1923 – у складі Летичів. пов.; 1797–1925 – Поділ. губ. 1819 А.-Є. Чарторійський відкрив у замку повіт. училище. За участь у польсь. повстанні 1830–31 у Чарторійських конфіскували всі маєтки, зокрема й у М. 1848 Меджибіз. замок передано Військ. мін-ву Рос. імперії. 1896–1914 у ньому містився офіцер. склад 12-го Охтир. гусар. полку. У 2-й пол. 19 ст. в М. діяли ткац., гончар., столяр. та шевський цехи, позацех. кустарні підприємства ювелірів, олійників, пивоварів, пекарів, різників, покрівельників, водовозів та ін.; працювали свічк. і винокур. заводи, 2 водяних млини; торгували в 70-ти дріб. крамницях, щонеділі проводили базари та щороку 3 ярмарки. Функціонували 2 церкви, костел і 11 євр. молитов. будинків; однокласне училище, церк.-парафіял. школа. За Всерос. переписом насел. 1897, проживали 8164 особи, з них 6040 євреїв. Від липня до листопада 1917 Меджибіз. замок був місцем перебування штабу П. Скоропадського, який здійснював у М. українізацію 34-го армій. корпусу, що згодом отримав назву 1-го Українського. Під час воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася, у листопаді 1920 остаточно встановлено більшовицьку. 1923–30 – у складі Проскурів. округи; 1932–37 – Вінн., від 1937 – Кам'янець-Поділ. (від 1954 – Хмельн.) обл.; від 1959 – Летичів. р-ну. 1923–59 – райцентр. 1926 створ. Меджибіз. євр. селищну раду. У тому ж році євреї склали 58,2 % (4614), 1939 – 51,64 % (2347). Жит. потерпали від голодомору 1932–33, зазнали сталін. репресій. Від 8 липня 1941 до 24 березня 1944 – під нім.-фашист. окупацією. Нацисти вбили 3,5 тис. євреїв з М. і його околиць. Нині працює підприємство «Хмельницькрибгосп». Наприкінці 2010-х рр. введено в експлуатацію ГЕС. Корисні копалини: граніт, вапняки, буд. та гончарні глини, пісок. У М. – заг.-осв. школа, інтернат, дитсадок; Будинок культури, б-ка, школа мистецтв; центр первин. мед.-сан. допомоги; відділ. «Ощадбанку» та «Приватбанку». Розвинені нар. промисли. За межами Меджибіжчини стали відомими майстри Г. Гурко (витинанки з паперу), М. Коцяк (вироби з дерева, сувеніри), І. Майстерук (вироби з соломи – картини, макети, істор. споруди), М. Островський (гончарні вироби). Реліг. громади: УПЦ МП, УПЦ КП, євангел. християн-баптистів, РКЦ, юдеїв. Серед видат. уродженців – лікар-дерматовенеролог А. Бринд, історик В. Цицак; євр. прозаїк, публіцист М.-Й. Бердичевський, білорус. письменниця Верес Зоська; співачка оперети (сопрано) та драм. актриса О. Бенцаль-Карп'як; церк. діячі РПЦ Володимир (Крижанівський; 18 ст.) і Макарій (Кармазін); повний кавалер ордена Слави М. Гізіс. 1740–60 у М. жив мандрів. реліг. філософ Ісраель бен Еліезер (Баал Шем Тов, Бешт), могила якого занесена до Держ. реєстру нерухомих пам'яток України нац. значення та є місцем паломництва хасидів з усього світу (див. Хасидизм; загалом на давньому євр. цвинтарі збереглося до 200 надгробків, найстаріший з яких датований 1555). У жовтні 1846 під час археол. експедиції тут перебував Т. Шевченко. У 1950-х рр. гол. лікарем Меджибіз. рай. лікарні працював гігієніст Ц. Ясинський. З с-щем пов'язані життя та діяльність археолога, музиканта, поета О. Авагяна. У Требухівцях народився фахівець у галузі

механіки В. Лисогор, у Шрубкові – письменник, літературознавець В. Мацько.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Орловский М. Историко-статистическое описание мѣстечка Меджибожа Летичевского уѣзда // Подол. епархіал. вѣдомости. 1862. № 15;
2. Меджибожь, местечко Летичевского уѣзда // Иллюстрирован. газ. 1867. № 32;
3. Орановский А. К. Исторический очеркъ мѣстечка Меджибожа. О., 1886;
4. Хм., 2010;
5. Пінчак М. В. Меджибіж та його скарби: Путівник. Л., 1982;
6. Меджибіж: 850 років історії: Мат. наук.-практ. конф. Меджибіж, 1996;
7. Меджибіж: 860 років: Фотоальбом. Меджибіж, 1997;
8. Поливанець Л. В. Тоді й древній Меджибіж випростає плечі // Поділ. вісті. 2004, 12 листопа.; Меджибіж: історія та сучасність: Бібліогр. покажч. Хм., 2009;
9. Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: Наук. вісн. з проблем регіон. історії та пам'яткознства. Хм., 2016. № 1.

Бібліографічний опис:

Меджибіж / Л. В. Поливанець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-65482>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).